

1942'ye kadar bu görevde kaldı. Bu görevi sırasında 1939-1942 yıllarında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi dekan vekilliğini üstlendi ve Sosyoloji Enstitüsü'nde görev yaptı. 1942'de Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan Zonguldak milletvekili seçilince akademik görevlerinden ayrıldı. Altıncı ve yedinci dönemlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Zonguldak milletvekili olarak bulundu. Hasan Saka tarafından kurulan on yedinci hükümette Gümrük ve Tekel, M. Şemsettin Günaltay hükümetinde İçişleri bakanı oldu. 1950 seçimlerinin ardından siyaseti bıraktı. Bir süre Türkiye İş Bankası'nca kurulan yayın şirketinde müdür muavinliği yaptı. 7 Şubat 1965'te Ankara'da vefat etti ve Cebeci Asrı Mezarlığı'na defnedildi.

Mehmet Emin Erişirgil felsefe alanında, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar uzanan süreçte gerek eserleri gerekse üstlendiği görevlerle önemli bir isim olmuştur. Siyasal ve entelektüel açıdan oldukça hareketli geçen bu dönemde Erişirgil'in felsefi yaklaşımında birtakım değişiklikler meydana geldiyse de genelde onun Türkiye'de bir felsefe kültürünün oluşması ve yaygınlaşması hususunda çaba gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda verdiği derslerle, kitap ve makaleleriyle hem Türkçe bir felsefe literatürünün oluşmasına hem de Türkçe'nin felsefe dili olarak gelişimine önemli katkılarda bulunmuş, felsefenin bir "cevaplar bütünü" olmaktan ziyade ezeli-ebedî "sorular bütünü" olduğunu vurgulayıp bu sorularla uğraşmanın insan zihninin gelişmesi açısından gerekliliğini savunmuştur.

Bilimin çeşitli dallarındaki hızlı gelişmeler neticesinde ortaya çıkan pozitivist, materyalist, natüralist, evrimci, katı determinist yaklaşımların Osmanlı-Türk entelektüellerini de etkilemesine tepki olarak 1920'lerin ilk yıllarında *Dergâh* mecmuası etrafında gelişen Bergsonculuğun önde gelen savunucuları arasında yer alan Erişirgil bu tavrını ilerleyen yıllarda bir yandan Alman idealizmi (Fichte), diğer yandan William James ve John Dewey'in pragmatist felsefesiyle beslemiştir. Her şeyi pozitivist yöntemlerle açıklama çabalarına yönelttiği eleştirilerde Bergson felsefesinden yararlılsa da Bergsoncu anlamda sezgiyi bir bilgi kaynağı olarak benimseme fikrine mesafeli durmuş, bu tavrı zaman içinde onu pragmatizme yaklaştırmıştır. Bu yaklaşımda yeni kurulan Cumhuriyet'in siyasal ve ideolojik ihtiyaçlarının başlıca etken olduğu görülür. Erişirgil'in *Millî Mecmua*'daki yazılarında

kendini gösteren ve yaklaşık iki yıl müdürlüğünü yaptığı *Hayat* mecmuasında tam anlamıyla somutlaşan pragmatist tavrı onu, bir yandan Cumhuriyet ideallerini benimsemiş genç bir nesil yetiştirme amacını bayraklaştırmaya, diğer yandan Nietzsche'nin etkisiyle -felsefe dahil olmak üzere- bütün bilgi disiplinlerinin hayatla, pratikle iç içe ve onlar üzerinde etkili olması gerektiğini ısrarla savunmaya sevketmiştir.

Eserleri. Telif: *Yeni Ma'lûmât-ı Medeniyye ve Kânûniyye* (İstanbul 1330; 2. baskı: *Ma'lûmât-ı Vataniyye*, İstanbul 1341; 3. baskı: *Ma'lûmât-ı Vataniyye*, İstanbul 1342); *Devr-i İntibâh Felsefesi ve Feylesofları* (İstanbul 1336); *Târîh-i Felsefe Notları: Kurûn-ı Cedide Felsefesinden Descartes ve Kartezyenler* (İstanbul 1336; sadeleştirme: *Descartes ve Kartezyenler*, haz. Erdoğan Erbay – Ali Utku, Konya 2006); *Wilhelm Leibniz* (İstanbul 1337; sadeleştirme: *Descartes ve Kartezyenler* içinde, haz. Erdoğan Erbay, Konya 2006); *Kant ve Felsefesi* (İstanbul 1339; kısmen sadeleştirme: İstanbul 1997); *Yurt Bilgisi* (İstanbul 1930); *Sokrat* (İstanbul 1931); *Kant'tan Parçalar* (İstanbul 1935); *Filozofi* (İstanbul 1935); *Filozofiye Başlangıç* (İstanbul 1936); *Hukukun Muhtelif Cepheleri ve Hukuk İlimi* (Ankara 1938); *Felsefeye Başlangıç* (Ankara 1944); *Ekonomi Meslekleri: XVI. Yüzyıldan Zamanımıza Kadar* (I, Ankara 1945); *Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp* (İstanbul 1951; 2. baskı: haz. Aykut Kazancıgil – Cem Alpar, İstanbul 1984); *Merak ve Dikkat* (Ankara 1956); *Mehmet Âkif: İslâmî Bir Şairin Romanı* (I-IV, Ankara 1956; 2. baskı: *İslâmî Bir Şairin Romanı: Mehmet Âkif*, haz. Aykut Kazancıgil – Cem Alpar, Ankara 1986); *Neden Filozof Yok?* (Ankara 1957); *Türkçülük Devri, Milliyetçilik Devri, İnsanlık Devri* (Ankara 1957); *İhmal* (Ankara 1958); *Kadın-Erkek* (İstanbul 1960). **Çeviri:** Emile Boirac, *Felsefe yâhud Hikmet-i Nazariyye: Birinci Kitap: İlm-i Ahvâl-i Rûh* (Dersââdet 1330); Henri Bergson, *Ahlâk ve Dinin İki Kaynağı. Birinci Kitap: Ahlâkın İki Kaynağı* (İstanbul 1933; bu tercüme, *Yeni Türk Mecmuası*'nın Teşrinievvel 1932 tarihli ilk sayısından itibaren dergiyle birlikte forma halinde okuyuculara sunulmuştur). Erişirgil'in ayrıca *Sebilürreşâd*, *Muallim Mecmuası*, *İctimâiyyat Mecmuası*, *Yeni Mecmua*, *Düşünce*, *Büyük Mecmua*, *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, *Dergâh*, *Millî Mecmua*,

Dârülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası, *Anadolu Mecmuası*, *Mihrab*, *İctihad*, *İstanbul*, *İlk Terbiye ve Tedrisat Mecmuası*, *Hayat*, *Ülkü*, *Yeni Türk Mecmuası*, *Siyasi İlimler (Mülkiye)* ve *İş dergilerinde* 200'e yakın makalesi yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (İstanbul 1966), İstanbul 1999, s. 375-376, 426-433; Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-69, II, 863-865; Osman Kafadar, "Türk Eğitim Sisteminde Pragmatik Yönelişler ve Mehmet Emin Erişirgil", *Türkiye İ. Eğitim Felsefesi Kongresi Bildiriler-Müzakereler* (ed. Halil Rahman Açar), Van 1995, s. 175-183; Levent Bayraktar, "Mehmet Emin Erişirgil (1891-1965)", *Türkiye'de Sosyoloji: İsimler-Eserler* (haz. M. Çağatay Özdemir), Ankara 2008, I, 527-553; a.mlf., "Cumhuriyet Dönemi Düşünce Hayatımızda Dergâh Mecmuası ya da Bergsonculuğun Yerli Yorumlanması", *Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası*, sy. 5, İstanbul 2008, s. 613-619; a.mlf., "Darülfünun'da Bir Felsefe Hocası: Mehmet Emin Erişirgil", *Felsefe Dünyası*, sy. 50, Ankara 2009, s. 64-80; Necati Akder, "Mehmet Emin Erişirgil", *TK*, III/29 (1965), s. 346-348; Bülent Şen, "Mehmet Emin Erişirgil ve Türk Toplumunun Değişimi Üstüne Düşünceleri", *Sosyoloji Dergisi*, III/12, İstanbul 2006, s. 133-150; M. Cüneyt Kaya, "Mehmet Emin Erişirgil: Bergsonculuktan Pragmatizme Bir Darülfünun Hocası", *Kutadgubilig*, sy. 18, İstanbul 2010, s. 128-180; Nurray Karaca, "Bilimin Rehberliğinde Değişimden Yana Olan Pozitivist Bir Düşünür: Mehmet Emin Erişirgil", *Folklor / Edebiyat*, XVIII/70, Ankara 2012, s. 145-164; a.mlf., "Erişirgil, M. Emin", *Felsefe Ansiklopedisi* (ed. Ahmet Cevizci), Ankara 2007, V, 638-642. M. CÜNEYT KAYA

ERKAL, Mehmet

(1944-2015)

İslâm hukukçusu, akademisyen.

Adapazarı'nın Taraklı ilçesinde doğdu. İlkokulun ardından hıznızı tamamladı ve girdiği İstanbul İmam-Hatip Okulu'ndan 1966'da mezun oldu. Daha sonra bir yandan imam-hatiplik görevi yaparken diğer yandan İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde okumaya başladı. Sırasıyla Topthane, Kazancı ve Dolmabahçe camilerindeki toplam on dört yıl süren hizmetleri sırasında cami cemaatiyle sıcak ilişkiler kurdu. 1970'te Yüksek İslâm Enstitüsü'nden mezun olunca Hatay'da yedek subay olarak askerlik yaptı (1972-1973). Salih Tuğ'un danışmanlığında Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'ne bağlı olarak hazırladığı *İslâm Vergi Hukuku: Hulefâ-i Râşidîn ve Emeviler Devri* adlı teziyle doktorasını 1981'de tamamladı. Ertesi yıl Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm

Mehmet Erkal

Hukuku Anabilim Dalı'nda öğretim görevlisi oldu, 1987'de doçent unvanını aldı. Bir süre Ürdün'de araştırmalarda bulundu. 1993'te profesörlüğe yükseldi, 1996'da Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanlığına tayin edildi ve iki dönem dekanlık yaptı. 28 Şubat (1997) sürecinden öğrencilerin etkilenmemesi için büyük gayret gösterdi, fakültede kaliteli bir öğretim ortamı oluşturmaya çalıştı. 2002 yılında tekrar Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki görevine döndü ve 2011'de emekliye ayrıldı. Aynı fakültede ve 29 Mayıs Üniversitesi Uluslararası İslâm ve Din Bilimleri Fakültesi'nde yüksek lisans derslerine girmeye, tez danışmanlığı yapmaya devam etti. Son dönemleri hıfzını pekiştirme yanında sağlık problemleriyle geçti ve 25 Ekim 2015'te vefat etti. Hoş sohbetiyle tanınan, arkadaşları tarafından sevilen bir kişiydi. İslâm hukukunun hemen her alanında elliye yakın yüksek lisans ve doktora tezi yöneten Erkal, ilmi çalışmalarını İslâm tarihinin erken dönemindeki malî hukuk üzerine yoğunlaştırmıştır.

Eserleri. 1. *Zekât: Bilgi ve Uygulama* (İstanbul 2004). 2. *el-Meşâdirü'l-kadîme li'l-iktisâd ve'l-mâliyyeti'l-İslâmiyye ve muvâzenetühâ fîmâ beynehâ* (İstanbul 2008). 3. *İslâm'ın Erken Döneminde Vergi Hukuku Uygulamaları* (İstanbul 2009). Mehmet Erkal'ın doktora tezini gözden geçirerek yeni kaynaklarla zenginleştirip hazırladığı bu eseri, Cumhuriyet Türkiye'sinde İslâm malî hukukuna dair ilk akademik çalışma olan Salih Tuğ'un *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı* başlıklı eserinin (Ankara 1963) devamı niteliğindedir. Muhammed Hamîdullah'ın geliştirdiği yaklaşım ve araştırma konuları ışığında şekillenen Tuğ'un araştırması Hz. Peygamber dönemiyle sınırlıyken Erkal, Hulefâ-yi Râşidîn dönemini de nisbeten daha zengin atıflar ve kaynaklarla incelemiştir. Büyük çoğunluğu İslâm malî hukukuyla ilgili çeşitli makaleler kaleme alan ve tebliğler sunan Erkal'ın

TDV İslâm Ansiklopedisi'nde (*DİA*) başta "beytümâl, cizye, ganimet, oşür, zekât" olmak üzere ön dört maddesi çıkmış, *İslam'da İnanç İbadet Ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*'nde de (İstanbul 1997) bazı maddeleri yayımlanmıştır. Makalelerinden bazıları şunlardır: "İslâmın İlk Devirlerinde Para ve Zekât Nisabının Hesaplanması" (*MûlîFD*, sy. 3 [1985], s. 79-101); "Beytül-Mâl" (*MûlîFD*, sy. 4 [1986], s. 9-22); "Madeni Para, Banknot ve Kâğıt Para Mübadelesinde Faiz" (*Para, Faiz ve İslam*, İstanbul 1992, s. 161-182); "Seferle İlgili Mesafe Ölçümleri" (*Seferilik ve Hükümleri*, İstanbul 1997, s. 153-170); "Toprak Mahsullerinin Zekâtı: Oşür" (*İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 10 [Konya 2007], s. 9-35); "Usûl İstılahlarının Ortaya Çıkışında İslam Fetihlerinin Rolü: İstihsân Örneği" (*İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 21 [2013], s. 11-28).

EYYÜP SAİD KAYA

EROL, Safiye (1902-1964)

«Cumhuriyet dönemi romancı ve yazarı.»

2 Ocak 1902 tarihinde Edirne'ye bağlı Uzunköprü'de doğdu. Babası Uzunköprü Belediyesi kâtiplerinden Sâmi Bey, annesi Bektaşî Tekkesi'ne mensup Keşanlı Emine İkbâl Hanım'dır. Aile 1906'da İstanbul Üsküdar'a taşınınca ilkokulu burada okudu. Ardından Fransız Mürebbiyeler Okulu'na devam etti; 1914'te Alman Lisesi'ne kaydoldu. 1917'de Türk-Alman Dostluk Derneği'nin aracılığıyla gittiği Almanya'nın Lübeck şehrinde özel Falckenplatz Lisesi'nden mezun oldu (1919). Almanya'da çıkan bazı olaylar üzerine aynı yıl İstanbul'a döndü. Bir süre sonra ortalık yataşınca tekrar Almanya'ya gitti ve 1921'de Marburg an der Lahn'da yüksek tahsile başladı. Kısa bir süre de Freiburg'daki Real Gymnasium'a devam etti. 1923'te Münih Üniversitesi'ne geçti; burada klasik Arap şiirinde bitki adlarına dair "Die Pflanzennamen in der altarabischen Poesie" adlı teziyle doktor unvanını aldı (1926). Ertesi yıl yurda döndü. Safiye Sami adıyla Selma Lagerlöff'ten tercümelemler yaptı; *Millî Mecmuâ*'da fikrî yazılar ve Dilârâ imzasıyla küçük hikâyeler yayımladı. 1931'de evlendi. 1943'teki Belediye Meclisi üyeliği dışında herhangi bir görev almadı. *Havadis*, *Son Havadis* ve *Yeni İstanbul* gazeteleriyle *Türk Yurdu* dergisinde millî ve kültürel meseleler, örf, âdet ve gelenekler üzerine yazılar yazdı.

Safiye Erol

1961-1964 yıllarında Üsküdar İmar ve Kültür Derneği'nin mensubu olarak bazı kültürel faaliyetlere katıldı. 1 Ekim 1964'te İstanbul'da vefat etti ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi.

Gerek yazıları gerekse romanlarıyla yaşadığı yıllarda pek fazla dikkati çekmeyen Safiye Erol'un *Kadıköyü'nün Romanı* (1938), *Ülker Fırtınası* (1944), *Ciğerdelen* (1946) ve *Dineyri Papazı* (1955) adlı romanları gazetelerde tefrika edildikten sonra yayımlanmıştır. 1940'lı yılların ikinci yarısında önce Samiha Ayverdi, onun vârisiyle da Kenan Rifâî ile tanışır (1948), böylece hayatında yeni bir dönem başlar. O zamana kadar cevaplandıramadığı birçok soruyu, halledemediği meseleleri Kenan Rifâî'nin sohbetlerinde öğrendikleriyle halleder; bu şekilde yıllardır içinde esen fırtınalar diner ve ruhen sükûnete kavuşur. İlk yazılarından itibaren bir kadın duyarlılığının hâkim olduğu eserlerinde Doğu ve Batı kültüründen gelen özümsemiş yoğun bir hava dikkati çeker. Eserlerinde çevre gözlemlerine, bu gözlemlerden çıkardığı sonuçlara yer verir; şehir, sokak, hayvan, çiçek ve böceklerle bile farklı bir açıdan yaklaşır. Zaman zaman küçük yaşta annesinden dinlediği hikâye ve anekdotları anlatırken Keşan ağız özelliklerini kullanır. 1930'lu yılların İstanbul'una yazılmış bir nevi ağıt sayılabilecek olan *Kadıköyü'nün Romanı*'nda, dağılan Osmanlı Devleti'nden modern Türkiye'ye geçişin ortaya çıkardığı problemler anlatıldığı gibi yer yer eski İstanbul'un gündelik hayat tasvirlerine de yer verilir. Tasavvufî bir muhteva ile kader fikrinin hâkim olduğu, büyük ölçüde kültür değişimlerinin ele alındığı, yer yer otobiyografik özellikler de gösteren *Ülker Fırtınası*, Batı kültürünü özümsemiş roman kahramanının yerli ve millî değerler karşısında bir bakıma uyum arayışının hikâyesidir.

Samiha Ayverdi'nin "uyanık ve tahlilci bir kafa" diye nitelediği Safiye Erol